

Monika Mithans, prof. pedagogike, monika.mithans@uni-mb.si

Tuji jezik v prvem triletju waldorfske osnovne šole – stališča staršev iz treh držav

Izvirni znanstveni članek

UDK: 37.091.4Steiner

373.3:81'243

POVZETEK

V prispevku predstavljamo stališča staršev iz Slovenije, Avstrije in Nemčije, katerih otroci obiskujejo waldorfsko osnovno šolo, do učenja tujih jezikov na nižji stopnji osnovne šole. V prvem delu članka predstavimo glavne značilnosti učenja in poučevanja tujih jezikov v waldorfskih osnovnih šolah in primerjamo učne načrte za prvi tuji jezik v Avstriji, Sloveniji in Nemčiji. V nadaljevanju se osredotočimo na rezultate empirične raziskave, v kateri je sodelovalo 215 staršev. Rezultati raziskave kažejo, da so starši, ki imajo možnost neposredno opazovati učinke učenja tujega jezika v otroštvu, temu naklonjeni in seznanjeni s prednostmi, ki ga takšno učenje jezika prinaša otroku, saj so se v večini strinjali, da otroci kažejo boljše jezikovne zmožnosti za pridobivanje tujih jezikov kot odrasli in da učenje tujih jezikov nima negativnega vpliva na materinščino in otrokovo osebnost.

Ključne besede: učenje jezikov na razredni stopnji osnovne šole, waldorfska pedagogika, mnenje staršev

Foreign Language in the First Cycle of Waldorf Primary Education – Viewpoints of Parents from Three Countries

ABSTRACT

This paper seeks to present the viewpoints of Slovenian, Austrian, and German parents whose children attend Waldorf primary schools, about learning foreign languages at the primary level. The first section of the paper outlines the main characteristics of learning and teaching foreign languages in Waldorf primary schools and compares the syllabus for the first foreign language in Austria, Slovenia, and Germany. Further on, the paper focuses on the results of an empirical research which involved 215 parents. The results showed that parents who could directly observe the effects of learning a foreign language in childhood were more inclined to it. They were also familiar with the benefits of learning a foreign language for a child. Also, the majority of them agreed that learning second languages was easier for children, and they did not think it had any adverse impact on the mother tongue or the child's personality.

Key words: learning languages at primary level, Waldorf pedagogy, parent opinion

Uvod

Znanje jezikov je bilo vedno pomembno, v današnjem času pa je postalo neizogibna potreba vsakogar, ki želi ostati v koraku s časom, saj odpira poti do medkulturnega dialoga in ljudem omogoča boljši dostop do kakovostnih življenjskih in delovnih pogojev – poveča možnosti zaposlitve in študija v tujini ter odpira vrata v svet kulture in umetnosti, znanosti, razvedrila, športa ... Ravno zaradi tolikšnega pomena obvladanja tujih jezikov nas k usvajanju le-teh spodbuja tudi Evropska unija, ki se z različnimi ukrepi (Evropski kazalnik jezikovnih kompetenc, Evropska strategija za večjezičnost, programi Comenius, Erasmus, Leonardo da Vinci, Grundtvig itd.) trudi doseči enega izmed glavnih ciljev evropske jezikovne politike – vsi državljani Evrope naj bi obvladali najmanj tri jezike – ob maternem jeziku še dva tuja jezika. Bela knjiga evropske komisije *Teaching and Learning: Towards the Learning Society* (1995) priporoča uvajanje tujega jezika v vrtec in na razredno (primarno) stopnjo osnovne šole, da bi se učenci na predmetni stopnji učili še druge tuje jezike.

Na podlagi tega priporočila smo v naši raziskavi želeli ugotoviti, kakšno je stališče staršev, katerih otroci obiskujejo waldorfsko šolo in se zato že v prvem razredu srečajo z dvema tujima jezikoma, do učenja tujih jezikov v nižjih razredih osnovne šole in obstoj razlik med starši iz Slovenije, Avstrije in Nemčije. Menimo namreč, da so starši, ki imajo možnost rezultate zgodnjega učenja jezikov opazovati pri svojih otrocih, najboljši in najbogatejši vir informacij o učinkovitosti učenja tujih jezikov v prvih razredih osnovne šole.¹

Učenje tujih jezikov v waldorfskih šolah

Že na samem začetku šolanja se otroci v waldorfskih šolah srečajo z dvema tujima jezikoma, ki ju nato nadgrajujejo vsa leta šolanja (Bisatz, 1984, v Škornik, 1999). Zahtevo po učenju dveh tujih jezikov v zgodnjem otroštvu je Steiner izrekel že leta 1920: »Z jeziki, ki se naj jih otrok nauči, se mora ta srečati čim prej. Preko aktivnega pogovora z učiteljem moramo učence že pri sedmih letih učiti angleščine in francoščine, tako da se otrok vživi v ta dva jezika. Jezike poučujemo, ker vemo, da se s tem razvija celotna otrokova osebnost« (Steiner, 1998, str. 194). Tako lahko na waldorfskih šolah učencem omogočijo kontinuiteto učenja jezika, ki predstavlja enega izmed pogojev za njegov uspeh.

Učenje jezikov v waldorfskih šolah sloni na t. i. naravnem modelu učenja tujega jezika. Terrell in Krashen (1983, v Jaffke, 1997) pravita, da se otroci, ki po usvojitvi prvega, maternega jezika pridejo v drugače govorečo okolico, drugega jezika naučijo skoraj brez posebnega napora, preko aktivne uporabe tega jezika v vsakodnevnih situacijah s svojimi vrstniki. Jaffke (1997) poudarja, da se zaradi skoraj izključne uporabe direktne metode otroci že od samega začetka naučijo gibati v vsakdanjem jeziku, ki tvori enega od stebrov pouka tujih jezikov v prvih treh letih šolanja. Drugi steber predstavlja pesniški jezik, saj so pesmi, recitacije itd. pomemben element usvajanja tujega jezika (gl. Učni načrt: program waldorfske osnovne šole: angleščina).

Ker ima otrok do devetega oz. desetega leta nereflektiran odnos do jezika, lahko pri enojezičnem pouku najlažje razvije občutek za drug jezik (Steiner, 1979, v Jaffke, 1994). Učni načrt programa slovenske waldorfske šole za nemščino (b. l.) navaja, da pouk tujega jezika na začetku šolanja poteka izključno preko govornih besed (s pomočjo navodil, s petjem, recitiranjem na pamet, prstnimi in rajalnimi igrami itd.), ki jo spremljajo izvajanje pantomime, gestikulacije in uporaba slik. Besedišče se vedno navezuje neposredno na situacijo, kajti le tako so učenci sposobni usvojiti cele dialoge (prav tam). Waldorfska pedagogika poudarja usvajanje občutka za jezik in dejstvo, da se mora pouk tujih jezikov opirati na proces, ki potekajo pri učenju maternega jezika (Učni načrt waldorfske šole v

¹ Vlogo staršev v izobraževanju in pri tejezikovnem razvoju podrobno predstavljata Pižorn in Vogrinc (2010).

Avstriji, 2010; gl. Polak Fištravec idr., 1999). Zato mora učitelj tujega jezika na začetku šolanja najprej spoznati otrokovo znanje maternega jezika. To doseže s hospitacijami pri drugih urah pouka, kjer natančno opazuje učence in poišče izhodišča za svoje poučevanje (npr. katere kretnje uporabljajo razredni učitelji v povezavi s posameznimi jezikovnimi elementi, kako dajejo navodila itd.) (prav tam). Velikega pomena pri pouku tujih jezikov je telesna aktivnost učencev, ki ji je Steiner (1975) pripisal veliko vlogo pri uspešnem usvajanju jezika. Bolj ko so učenci aktivni, večji je po njegovem mnenju uspeh učenja jezika (gl. Čok, 2010).

Učenje slovnice

Slovnico, ki jo Steiner imenuje »duševno okostje jezika« (Carlgren, 1993, str. 84), se učenci zavedno začnejo učiti v četrtem razredu, in sicer z doživljanjem glagola. Nikakor pa slovnica pri pouku tujih jezikov ne zavzema osrednjega mesta, saj ta vloga pripada **živi besedi** (pogovoru, pripovedovanju, recitiranju itd.) (prav tam). Z večino pomembnih slovničnih struktur se otroci kljub temu srečajo že v prvih razredih šolanja, a jih usvojijo na nezavedni ravni (Učni načrt programa slovenske waldorfske šole za nemščino, b. l.). Pri implicitnem posredovanju slovnice učenci npr. poslušajo neko besedilo in sodelujejo v aktivnostih, ki so povezane s tem besedilom, a je poudarek na besedilu samem in ne na slovnici, pa čeprav se ta v besedilu pojavlja in jo učenci vadijo. Učenec na ta način slovnice ne zaznava kot takšne (Čok, Skela, Kogoj in Razdevšek Pučko, 1999). Steiner (1924) poudarja, da je v povezavi z učenjem tujih jezikov potrebno upoštevati otrokov razvoj med 9. in 10. letom starosti, kajti šele v tem obdobju se otrok nauči ločevati med seboj in okolico. Zaradi tega se pred tem obdobjem pri pouku tujih jezikov nikakor ne smejo poučevati intelektualni aspekti jezika (slovnica, stavčna zgradba idr.). Steiner kasneje (1983) celo trdi, da se do 4. razreda ne sme opaziti, da slovnica sploh obstaja.

Jezik poučevanja

Ure tujega jezika se ravna po osnovnem pravilu, da mora ura potekati v jeziku, ki se poučuje. Še posebej v nižjih razredih se izogibajo neposrednim prevodom (Carlgren, 1993). Za Steinerja je bilo pomembno, da se pri pouku tujih jezikov besedišče naveže na predmete in ne na besedo v maternem jeziku (Steiner, 1983, 1991; Jaffke, 2005). Tuje jezike je potrebno negovati tako, da se otrok vživi v tuji jezik – torej se je potrebno izogniti posredovanju tujega jezika s pomočjo materne (Steiner, 1987), kar pa je za učitelja zelo zahtevno (Jazbec in Dagarin Fojkar, 2010).

Primerjava učnih načrtov za tuji jezik v Sloveniji, Avstriji in Nemčiji

V tem poglavju bomo med seboj primerjali učne načrte programa waldorfske osnovne šole za tuji jezik v Sloveniji ter v Avstriji in Nemčiji, ker je v teh dveh državah pouk waldorfske šole zelo razširjen. Osredotočili se bomo na podobnosti in razlike glede metod poučevanja, učnih vsebin in ciljev pouka tujega jezika.

V vseh šolah, zajetih v našo raziskavo, se kot prvi tuji jezik poučuje angleščina. Kot drugi tuji jezik se v waldorfskih šolah v Sloveniji poučuje nemščina, v Avstriji in Nemčiji je izbira večja in zajema ruščino, francoščino, italijanščino ali španščino. Morda bi veljalo, da tudi v slovenski waldorfski šoli razmislimo o širjenju izbire drugega tujega jezika.

Pouk tujih jezikov se med državami (Avstrija, Nemčija, Slovenija) razlikuje tudi v **število tedenskih ur**. Pouku prvega in drugega tujega jezika je v Sloveniji namenjeno manj učnih ur kot v Avstriji, za Nemčijo žal ni podatkov. Tedensko je v waldorfskih šolah v Sloveniji tako prvemu kot drugemu tujemu jeziku namenjeno 1,5 učne ure (skupaj 3 ure tedensko), v Avstriji pa sta vsakemu tujemu jeziku namenjeni 2 uri tedensko, skupaj torej 4 ure tujega jezika na teden (gl. Vzgojno-izobraževalni program waldorfske osnovne šole, b. l. in Učni načrt waldorfske šole v Avstriji, 2010). Vedno več držav danes pouk tujega jezika vključuje na nižjo stopnjo državnih osnovnih šol. V povprečju pa so pouku tujega jezika v državnih osnovnih šolah namenjene od dve do tri šolske ure na teden (Dagarin Fojkar, 2009). Torej je obseg pouka, namenjenega enemu tujemu jeziku, v slovenskih waldorfskih šolah (1,5 ure na teden) pod evropskim povprečjem, pri tem pa moramo upoštevati dejstvo, da se otroci učijo dveh tujih jezikov hkrati in ne samo enega, kot je to praksa v državnih šolah.

Učni načrt programa slovenske waldorfske šole za prvi tuji jezik

Učni načrt programa slovenske waldorfske šole za angleščino (b. l.) je razdeljen na tri poglavja: opredelitev predmeta, didaktična priporočila in minimalni standardi znanja glede na triletje. Poglavje o didaktičnih priporočilih vsebuje napotke za: poslušanje in slušno razumevanje, govorno sporočanje, branje in bralno razumevanje, pisanje in pisno sporočanje, izgovarjavo in besedišče. V poglavju o minimalnih standardih znanja so za vsako triletje posebej navedeni temeljni standardi znanja ter posebna didaktična priporočila in primeri gradiv. V učnem načrtu je navedeno, da je v prvem triletju glavna metoda poučevanja tujega jezika ustna metoda (angl. oral approach), ki se naslanja na posnemanje. Učenci govorno ponovijo, kar slišijo. Pri pouku učitelj uporablja različna besedila, ki jih mora poznati na pamet, saj v nižjih razredih ne sme brati iz knjig. Pri pouku mora paziti, da je njegov govor jasen in razumljiv. Za doseganje minimalnih standardov

znanja naj bi učenci v prvem triletju pokazali naslednja znanja in spretnosti (prav tam, str. 8):

Preglednica 1: Znanja in spretnosti, potrebna za doseg minimalnih standardov znanja v prvem triletju slovenske waldorfske osnovne šole (Učni načrt: Program waldorfske osnovne šole: angleščina, b. l., str. 8)

POSLUŠANJE IN SLUŠNO RAZUMEVANJE	GOVORNO SPOROČANJE
<ul style="list-style-type: none"> • Učenci sledijo osnovnim navodilom. • Učenci pokažejo razumevanje bistva besedil: <ul style="list-style-type: none"> ○ z ustreznim nebesednim odzivom (mimiko); ○ s kratkim besednim odzivom (ključna beseda); ○ tako da razlikujejo, razvrščajo, dopolnjujejo. 	<p>Učenci:</p> <ul style="list-style-type: none"> • poimenujejo, • posnemajo skupinsko recitacijo, • pojejo, • dopolnjujejo dele pripovednega gradiva, • ponavljajo in posnemajo.

Po prvem triletju slovenske waldorfske osnovne šole (angleščina kot tuji jezik) naj bi se učenci znali predstaviti, posloviti ter povedati, koliko so stari; poznali naj bi svojo telefonsko številko in naslov; na pamet naj bi znali recitirati, peti, zaigrati pesmi, zgodbe, prstne igrice, s primerno izgovarjavo in intonacijo; pravilno naj bi razumeli preproste ukaze in jih znali izvršiti; razumeli naj bi preprosta vprašanja v zvezi s tematskimi sklopi: *My family, My friends, My pets, Colors, Days, Months, Directions, Animals, Seasons, Weather ...* in znali na njih odgovarjati s kratkimi besednimi ali nebesednimi odzivi; znali naj bi šteti do 20; zapeti ali recitirati angleško abecedo; prepoznali in poimenovali glavne barve; glavne dele oblačil in dele telesa; stvari v razredu (angl. *chairs, windows ...*); poznali naj bi pesmi, prstne igre, izštevank idr., ki se izvajajo s skupinskim ponavljanjem in posnemanjem, ter znali posnemati izgovarjavo, ritem in intonacijo (prav tam, str. 9).

Na nezavednem nivoju se učenci preko pesmi, izštevank, iger, pripovednega gradiva idr. srečajo z naslednjimi slovničnimi strukturami: glagol *biti* in *imeti* (*to be, to have*); strukture *this is, these are, yes/no questions*; množina samostalnikov; osnovne vprašalnice *what, where*; Present Simple in Present Continuous; osnovni glagoli v pretekliku; prihodnji čas; osebni in svojilni zaimki (prav tam, str. 9–10).

Učni načrt programa nemške waldorfske šole za prvi tuji jezik

Učni načrt za angleščino kot tuji jezik v waldorfski šoli v Nemčiji (2006), ki nam ga je po elektronski pošti posredoval Christoph Jaffke, nemški strokovnjak za waldorfsko pedagogiko, naj bi po njegovih besedah predstavljal smernice za oblikovanje jezikovnega pouka v waldorfskih šolah povsod po svetu.

V učnem načrtu so za vsak razred posebej navedene metode poučevanja, učne vsebine in cilji pouka tujega jezika. V prvih razredih pouk tujega jezika poteka izključno govorno – izhodišče za učenje tujih jezikov predstavlja zborovsko petje in govor na osnovi posnemanja. Vidno mesto naj bi pripadalo tudi besednim igram in pripovedovanju zgodb. V drugem razredu je izpostavljen pomen avtentičnih situacij (obisk naravnega govorca, kuhanje po receptih v tujem jeziku), v tretjem razredu pa pomembna vloga pripada uprizarjanju krajših iger in recitiranju (prav tam).

Po prvem razredu naj bi učenci znali poimenovati glavne barve, predmete v učilnici, dele telesa, dneve v tednu, mesece in letne čase, števila do 20. V drugem razredu naj bi učenci spoznali različne sestavine narave (gore, sonce, drevesa ...), usvojili glavna števila do 100 in vrstilne števnike od 1 do 10 ter znali odgovoriti na enostavna vprašanja o sebi (npr. *Koliko si star? Ali imaš brata?*). Sledili naj bi preprostim zgodbam in se na pamet naučili še več pesmi. Po končanem tretjem razredu naj bi besedni zaklad učencev zajemal besedišče, povezano s pohištvom in oblačili ter temeljnimi živili, poznali naj bi glavne oblike prevoza, imena smeri (levo, desno), dele dneva in sestavine ure (ura, minuta), različne spole. Postali naj bi bolj govorno aktivni in prepoznali osnovne vprašalnice, znali uporabljati predloge in prepoznali glavne osebne in svojilne zaimke (prav tam).

Učni načrt programa avstrijske waldorfske šole za prvi tuji jezik

V učnem načrtu waldorfske šole v Avstriji (2010) cilji, standardi znanj itd. za tuji jezik niso opredeljeni tako eksplicitno in strukturirano. Natančnejši učni načrti za vsak predmet posebej so podani za predmete od 9. do 12. razreda. Cilji pouka tujega jezika so opredeljeni v poglavju o otrokovem razvoju in opredelitvi kompetenc, ki naj bi jih učenci usvojili glede na določeno starost pri pouku tujih jezikov; navedeni so za pouk tujih jezikov na splošno in ne za vsak tuji jezik posebej.

Tudi v tem učnem načrtu je zapisano, da poteka pouk tujega jezika v prvih treh letih izključno s pomočjo govorjene besede, v tem obdobju naj bi se učenci naučili aktivnega in pozornega poslušanja in se seznanili z melodijo tujega jezika. Postopno naj bi učenci razumeli pomen enostavnih besednih zvez v tujem jeziku in na podlagi določenih vzorcev in poznanih besed samostojno tvorili lastne

besedne zveze. Konec tretjega razreda naj bi že sami aktivno govorili in sodelovali v dialogih. Pri tem naj bi uporabljali besedni zaklad njihovega neposrednega okolja in tvorili enostavne stavke ob upoštevanju osnovnih slovničnih pravil. Poleg vsega naštetega naj bi poznali tudi značilnosti kulture, katere jezik se učijo (prav tam).

Kot lahko vidimo, se v vseh treh učnih načrtih kot glavna metoda poučevanja tujega jezika v prvih treh letih pojavlja govorna metoda (angl. oral approach). Tudi besedišče, ki naj bi ga učenci usvojili, je dokaj enotno in zajema predvsem besede iz otrokovega neposrednega okolja. Enotnost je opazna tudi glede učenja slovničnih struktur, saj vsi učni načrti navajajo, da se učenci slovnico učijo le posredno. Iz tega lahko zaključimo, da se waldorfske šole v vseh treh državah ravnavajo po priporočilih za učenje tujega jezika, ki jih je podal že Steiner (1924, 1983, 1991, 1998).

Učni načrti se razlikujejo predvsem v strukturiranosti. Učni načrt programa slovenske waldorfske šole za angleščino (b. l.) je v primerjavi z drugima dvema najbolj zaprt, saj učitelju vnaprej natančno določi vsebine, metode dela in primere gradiv (knjige, pesmi). Učni načrt za angleščino kot tuji jezik v waldorfski šoli v Nemčiji (2006) je nekoliko manj zaprt in učitelju dopušča več možnosti avtonomnega odločanja, saj so v njem natančno opredeljene metode, učne vsebine in cilji pouka tujega jezika, odločitev o učnem gradivu pa je prepuščena učitelju. S tem lahko učitelj pouk bolje prilagodi konkretnim okoliščinam in zanimanjem učencev. Največ avtonomije učitelju dopušča Učni načrt waldorfske šole v Avstriji (2010), v katerem je zapisano le, da mora pouk tujega jezika v prvih treh letih potekati izključno preko govorjene besede, in v katerem so učni cilji navedeni zelo implicitno (npr. učenci naj bi postopno razumeli pomen enostavnih besednih zvez v tujem jeziku), v povezavi z učnimi vsebinami pa je navedeno le, naj učitelji izbirajo učencem znane vsebine (npr. besede, povezane s predmeti v razredu). Tako zasnovan učni načrt nudi učiteljem veliko možnosti, da pouk oblikujejo v skladu z interesi učencev, da iščejo inovativne poti za uresničitev učnih ciljev, hkrati pa od učitelja zahteva tudi veliko stopnjo strokovnosti.

Metodološka opredelitev raziskovalnega problema

Namen oz. cilj raziskave

Z raziskavo smo želeli ugotoviti, kakšno je stališče staršev, katerih otroci obiskujejo waldorfsko šolo, do učenja tujih jezikov v nižjih razredih osnovne šole in obstoj razlik med starši iz Slovenije, Avstrije in Nemčije.

V empiričnem delu si prizadevamo proučiti:

- katere tuje jezike obvladajo anketirani starši in kakšna je njihova samoocena tega znanja,
- kakšno je mnenje staršev o pomembnosti učenja tujih jezikov,
- prepričanja staršev o otrokovih sposobnostih za učenje tujega jezika v primerjavi z odraslimi,
- mnenja staršev o vplivu učenja tujega jezika na materinščino in druge predmete,
- vpliv učenja tujega jezika na razvoj otrokove osebnosti,
- mnenja staršev o primerni starosti za začetek učenja tujega jezika,
- mnenja staršev glede učinkovitosti različnih pristopov pri zgodnjem učenju tujega jezika,
- mnenje staršev o pomembnosti medkulturnih vsebin pri pouku tujega jezika,
- mnenje staršev o lastni usposobljenosti za pomoč otroku pri učenju tujega jezika,
- mnenje staršev o lastnih izkušnjah z učenjem tujega jezika,
- mnenje staršev o pomembnosti dobro usposobljenega učitelja za uspeh učenja tujega jezika.

Raziskovalni vzorec

Raziskava temelji na neslučajnostnem priložnostnem vzorcu staršev učencev, ki obiskujejo waldorfske šole v Avstriji, Nemčiji in Sloveniji. Vzorec zajema 215 staršev, od tega je 78 staršev (36,3 %) iz Avstrije, 75 (34,9 %) iz Nemčije in 62 (28,8 %) iz Slovenije.

Postopki zbiranja podatkov

Za zbiranje podatkov smo uporabili anketni vprašalnik, katerega del smo povzeli po diplomski nalogi Nataše Kerzner (2010) in ga prilagodili našim namenom (npr. dodali smo preglednico, v kateri so starši označili, katere tuje jezike obvladajo, in z ocenami od 1 do 5 ocenili svoje znanje teh jezikov). Sondažni anketni vprašalnik je bil izveden aprila 2011. Končno zbiranje podatkov je potekalo od avgusta do oktobra 2011. Anketiranje je potekalo samostojno in individualno. Anketni vprašalnik so po dogovoru z ravnateljem oz. ravnateljico učitelji tujega

jezika razdelili učencem, ki so ga odnesli staršem in ga v dogovorjenem času vrnili učiteljem.

Postopki obdelave podatkov

Pri prvi fazi obdelave smo izločili 19 nepopolno izpolnjenih anketnih vprašalnikov. Podatki anketnih vprašalnikov so statistično obdelani v skladu z nameni in predvidevanji raziskave s pomočjo statističnega programskega paketa SPSS 19.0 za Windows.

Uporabili smo tabelarični prikaz absolutnih (f) in odstotnih ($f\%$) frekvenc ter χ^2 -preizkus razlik med frekvencami. V primerih, ko je bilo več kot 20 % teoretičnih frekvenc manjših od 5 ali so bile teoretične frekvence manjše od 1, smo uporabili χ^2 -preizkus z razmerjem verjetnosti.

Rezultati in interpretacija

Rezultati raziskave kažejo, da se starši zavedajo pomembnosti znanja tujih jezikov in da vsi govorijo vsaj en tuji jezik. Žal je med starši iz Avstrije in Nemčije le malo zanimanja za učenje dodatnih tujih jezikov, pri Slovencih pa je precej večje, saj se je kar 90,3 % slovenskih staršev pripravljenih naučiti še kakšnega tujega jezika. Večina staršev je prepričana, da se otroci tujega jezika naučijo lažje in bolje kot odrasli, da učenje tujih jezikov v otroštvu olajša učenje še drugih tujih jezikov in nima negativnega vpliva na učenje materinščine. Nekoliko neenotni so bili starši glede najprimernejšega časa za začetek učenja tujega jezika in učinkovitih pristopov poučevanja tujega jezika. Razveseljivo je predvsem dejstvo, da so starši naklonjeni medkulturnim vsebinam pri pouku tujega jezika, saj se večina strinja, da lahko znanje tujih jezikov pripomore k premagovanju predsodkov in razumevanju drugih. V nadaljevanju bomo podrobneje predstavili nekaj stališč staršev, katerih otroci obiskujejo waldorfsko šolo, do učenja tujih jezikov v nižjih razredih osnovne šole in obstoj razlik med njimi.

Mnenje staršev o pomembnosti znanja tujih jezikov

Starše smo povprašali o pomembnosti znanja tujega jezika. Vsi anketirani starši (100 %) so si enotni, da je znanje tujega jezika pomembno. To nikakor ni presenetljivo, saj je znanje tujih jezikov v današnjem času potrebno tako za uspešno poklicno kot zasebno življenje. V raziskavi Eurobarometer 2006 so prišli do podobnih rezultatov, saj skoraj nihče ni menil, da znanje tujih jezikov za mlade ni pomembno, tudi v raziskavi Eurobarometer 2012 je 98 % Evropejcev navedlo, da je znanje tujih jezikov pomembno za prihodnost njihovih otrok. **»Nedvomno je znanje tujih jezikov zelo koristno.** Jezik je sredstvo za razumevanje drugih načinov življenja, kar izmenoma odpira prostor medkulturni strpnosti. Znanje jezikov

omogoča lažje delo, študij ter potovanja po Evropi in omogoča medkulturno sporazumevanje« (Eurobarometer, 2006, str. 3), torej je znanje jezikov postalo ena izmed osnovnih zmožnosti preživetja v globalnem svetu (Pižorn in Brumen, 2008). Odgovori o vrednosti znanja tujega jezika naj ne bi bili nikoli sporni (Grosman, 1993). V času globalizacije pa postaja tujejezikovno znanje vsakodnevna potreba vsakega posameznika, ki ne želi delovati samo znotraj ozkih meja ene jezikovne skupnosti.

Med vzroki, zakaj je znanje jezikov tako pomembno, so starši navajali, da je pomembno²:

- ker nam omogoča komunikacijo z ljudmi iz drugih držav,
- ker se z znanjem tujih jezikov širijo naša obzorja,
- ker se s tem povečajo možnosti oz. dostopnost šolanja študija v tujini,
- ker se s tem izboljšajo zaposlitvene možnosti,
- ker omogoča spoznavanje tujih kultur,
- ker omogoča spremljanje tujih medijev in literature,
- ker izboljša znanje maternega jezika.

Eden izmed staršev je zapisal, da je znanje jezikov za današnje generacije še prednost, za generacije naših otrok pa bo nuja. Rezultati sovpadajo z raziskavo Eurobarometer 2006, da je med Evropejci prav tako široko razširjeno mnenje, da je učenje tujih jezikov za mlade zelo pomembno. 73 % državljanov Evropske unije kot glavni razlog za poznavanje tujih jezikov poleg maternega navaja boljše zaposlitvene možnosti, po mnenju 38 % anketirancev pa je glavni motiv za mlade, da bi se učili tuje jezike, splošni status.

V nadaljevanju smo starše povprašali, katere tuje jezike obvladajo, in jih prosili za oceno svojega znanja teh jezikov.

Preglednica 2: Znanje tujih jezikov staršev, katerih otroci obiskujejo waldorfsko šolo

Narodnost \ Tuji jezik	Slovinci		Nemci		Avstrijci	
	f	f %	f	f %	f	f %
angleščina	62	100,0	75	100,0	78	100
nemščina	53	85,5	0	0	8	10,3
hrvaščina	60	96,8	0	0	1	1,3

² Prim. z raziskavo Eurobarometer »Europeans and their Languages« (2006).

Narodnost Tuji jezik	Slovenci		Nemci		Avstrijci	
	f	f %	f	f %	f	f %
italijanščina	21	33,9	6	8,0	17	21,8
francoščina	18	29,0	27	36,0	39	50,0
madžarščina	7	11,3	2	2,7	0	0
poljščina	2	3,2	0	0	3	3,8
latinščina	4	6,5	3	4,0	3	3,8
španščina	6	9,7	12	16,0	22	28,2
turščina	0	0	2	2,7	0	0
ruščina	0	0	3	4,0	10	12,8
slovenščina	0	0	0	0	2	2,6

Iz rezultatov lahko vidimo, da vsi anketirani starši obvladajo angleški jezik. 75,5 % Slovencev je svoje znanje angleščine ocenilo z odlično ali prav dobro. Tako je svoje znanje ocenilo tudi 36,0 % Nemcev in 60,3 % Avstrijcev. Poleg angleščine večina Slovencev obvlada še nemščino (85,5 %) in hrvaščino (96,8 %) – večina torej govori tri tuje jezike. Polovica Avstrijcev (50,0 %) poleg angleščine obvlada še francoščino, španščino 28,2 %, italijanščino 21,8 % itd. Nemci poleg angleščine obvladajo še francoščino (36,0 %), španščino (16,0 %) itd. Tudi rezultati javnomnenjske raziskave Eurobarometer 2006 kažejo, da je znanje tujih jezikov v Sloveniji nekoliko bolj razširjeno kot v Avstriji in Nemčiji. Sodeč po rezultatih te raziskave, obvlada 91 % Slovencev vsaj en tuji jezik, 71 % jih obvlada dva tuja jezika in 40 % tri tuje jezike. Tujejezikovno znanje Nemcev je nekoliko skromnejše: 67 % jih obvlada en tuji jezik, 27 % dva in 8 % tri tuje jezike. Tudi Avstrijci v znanju tujih jezikov zaostajajo za Slovenci. 62 % jih obvlada en tuji jezik, 32 % dva in 21 % tri tuje jezike (prav tam, str. 10). Takšno stanje je potrdila tudi raziskava Eurobarometer 2012, v okviru katere so ugotovili, da se Slovenija uvršča na tretje mesto med državami Evropske unije, v katerih večina prebivalcev obvlada najmanj dva tuja jezika (med temi državami presenetljivo ni Avstrije in Nemčije). Tukaj je potrebno upoštevati dejstvo, da se Slovenija v znanju tujih jezikov uvršča v sam evropski vrh tudi po zaslugi hrvaščine, ki jo, zaradi skupne oz. tesno povezane zgodovine, obvlada večina Slovencev.

Preverili smo tudi pripravljenost staršev za učenje nadaljnjih jezikov. Med stališči staršev iz treh držav obstaja statistično značilna razlika v pripravljenosti za učenje dodatnih tujih jezikov ($P = 0,000$). Večina Slovencev (90,3 %) se želi naučiti še dodatnih jezikov. Manj navdušenja so pri tem pokazali starši iz Avstrije in Nemčije, saj bi se za učenje dodatnih tujih jezikov odločila manj kot polovica staršev iz Nemčije (49,3 %) in 61,5 % staršev iz Avstrije. Če upoštevamo rezultate, ki smo jih pridobili pri prejšnjem vprašanju, je to presenetljivo, saj večina Slovencev obvlada že tri tuje jezike, a so učenju dodatnih jezikov kljub temu zelo naklonjeni. Vzroke za takšne rezultate lahko po našem mnenju iščemo v majhnosti naše države, saj

morajo prav majhne države, če želijo biti konkurenčne, govoriti jezik poslovnega partnerja. V tem pogledu imajo Avstrijci in Nemci prednost, saj se njihov materni jezik uvršča med najpogosteje govorjene jezike in jim tako zelo olajša komunikacijo. S tem soglaša tudi Skela (2011), ki med dejavnike za priljubljenost tujih jezikov med Slovenci uvršča gospodarske interese, velikost države, nacionalno večjezičnost (italijanska in madžarska manjšina) in zgodovinske jezikovne vezi.

Prepričanje staršev o sposobnostih učenja tujega jezika otrok v primerjavi z odraslimi

Z naslednjim sklopom vprašanj smo želeli izvedeti, ali starši menijo, da se otroci tujega jezika naučijo lažje, hitreje in boljše kot odrasli. Otroci na predšolski in razredni stopnji uspešno usvajajo tuje jezike ter so za učenje jezikov zelo motivirani (Brumen, 2003; Brumen, 2011). Pižorn in Pevc Semec (2010) navajata, da ima otrok izredno bogato domišljijo in veliko sposobnost učenja. Odrasel človek pa je v nasprotju s tem zaprt v okove svojih shem in predsodkov. Poleg tega ima ponotranjen sistem prvega jezika in zato več težav pri povezovanju starega znanja z novim. Tudi 99,1 % vseh anketiranih staršev meni, da se otroci tujih jezikov naučijo lažje kot odrasli.

Rezultati ankete kažejo tudi, da je 88,4 % vseh anketiranih staršev prepričanih, da so otroci pri učenju tujih jezikov v primerjavi z odraslimi bolj sproščeni. S tem se strinjata tudi avtorici Elsner in Wedewer (2007), ki pravita, da se otroci pri učenju jezika ne bojijo napak in tega, da se ne bi izražali dovolj jasno. Poleg tega so otroci bolj motivirani za učenje tujih jezikov (Mithans in Brumen, 2011).

Prevladuje tudi mnenje, da se lahko otrok, če z učenjem tujega jezika začne dovolj zgodaj, tega nauči brez naglasa (60,9 %). Tudi Brumen (2009) navaja, da se prednost učenja tujega jezika v otroštvu kaže predvsem v izgovarjavi, melodiji in ritmu tujega jezika in da se otrok zelo približa izgovarjavi naravnega govorca ter pridobi jezikovno sposobnost naravnega govorca (gl. tudi Brumen, 2003; Long, 1982, v Prebeg Vilke, 1995). Pri tem sklopu vprašanj med stališči anketiranih staršev ni bilo zaznati statistično značilnih razlik ($P > 0,05$).

Glede na dobljene rezultate bi lahko sklepali, da so starši dobro seznanjeni z značilnostmi, ki jih imajo mlajši otroci pri učenju tujega jezika, poleg tega pa imajo tudi sami možnost, da učenje tujega jezika in njihov napredek spremljajo pri svojih otrocih.

Vpliv znanja tujega jezika na materinščino, druge jezike in otrokovo osebnost

Tudi pri tem sklopu vprašanj se med stališči anketiranih staršev niso pojavile statistično značilne razlike ($P > 0,05$). Starši večinsko (87,0 %) presojujejo, da učenje jezika v zgodnjem otroštvu olajša nadaljnje učenje drugih jezikov ter da znanje

tujega jezika ne vpliva negativno na materinščino. To dokazujejo tudi spoznanja večjezikovne didaktike, ki govori o tem, da se človek vsakega nadaljnjega jezika nauči lažje (Kač, 2009). Tudi Brumen (2009) navaja, da se pri otrocih, ki se učijo tujega jezika, kažejo visoke jezikovne zmožnosti za usvajanje nadaljnjih jezikov.

Prav tako večina staršev (89,8 %) meni, da učenje tujega jezika nima negativnega vpliva na učenje materinščine. To potrjuje tudi Brumen (2009), ki izpostavlja, da so dvojezični otroci pri inteligenčnih testih boljši od enojezičnih, poleg tega pa dosegajo boljše rezultate tudi pri standardiziranih testih, zlasti pri bralnem razumevanju, maternem jeziku in matematiki (gl. tudi Lipavc Oštir, 2008). Izpostavljenost tujemu jeziku ne škodi razvoju maternega jezika, ampak nasprotno – spodbuja in poveča otrokove sposobnosti učenja prvega jezika. To potrjuje tudi raziskava, ki je bila izvedena na treh srednjih šolah na Madžarskem, v kateri so ugotovili, da lahko učenje tujega jezika olajša oz. celo pospeši razvoj materinščine (Kecskes in Papp, b. d.).

Otroci, ki se učijo tujega jezika, so tudi bolj samozavestni (Brumen, 2009). Tudi večina staršev (80,0 %) je prepričana, da ima učenje tujega jezika pozitiven vpliv na otrokovo osebnost.

Primernost časa za začetek učenja tujega jezika

Pevec Semec (2009) pravi, da se mlajši otroci tujega jezika učijo hitreje kot odrasli; že po desetem letu pa se pojavijo težave, ki jih imajo pri učenju tujih jezikov tudi odrasli. Kot navaja Brumen (2009), se številni strokovnjaki zavzemajo za učenje tujega jezika že v predšolski dobi, saj je čas med tretjim in petim letom starosti zelo ugoden, da se otrok seznaní s tujim jezikom. Glede prepričanj o primernem času za začetek učenja tujega jezika med anketiranimi starši obstaja statistično značilna razlika ($P = 0,000$). Več kot polovica slovenskih staršev (58,1 %) je prepričana, da bi se tujega jezika bilo potrebno učiti že v vrtcu. Temu nasprotuje 70,7 % staršev iz Nemčije in 55,1 % staršev iz Avstrije. Tolikšna razlika je presenetljiva, saj se je po podatkih raziskave Eurobarometer 2006 večina (71,0 %) Slovencev in manj kot polovica (47,0 %) Avstrijcev ter Nemcev strinjala s tem, da je najprimernejši čas za začetek učenja prvega tujega jezika v osnovni šoli (med 6. in 12. letom) (gl. tudi Pižorn in Vogrinc, 2010). Takšen rezultat bi morda lahko pripisali temu, da je prav pri starših iz Slovenije zaznati največ tujejezikovnega znanja in največjo pripravljenost za učenje dodatnih tujih jezikov. Prav zaradi takšne naravnosti do tujih jezikov menimo, da se starši še bolj zavedajo pomena vse zgodnejšega začetka tujega jezika in so mu temu primerno tudi bolj naklonjeni.

Učinkovitost različnih pristopov poučevanja tujega jezika

V tem sklopu smo starše povprašali o učinkovitosti različnih pristopov pri poučevanju tujih jezikov. Večina staršev (97,7 %) se strinja, da so pesmice, zgodbe in igra vlog uspešni pristopi pri poučevanju tujega jezika na nižji stopnji osnovne šole.

Pri naslednji trditvi, da je raba slovničnih struktur učinkovit pristop pri poučevanju tujega jezika na nižji stopnji osnovne šole, obstaja med starši statistično značilna razlika ($P = 0,008$). S tem se ne strinja 59,7 % staršev iz Slovenije, 46,2 % staršev iz Avstrije in 38,7 % staršev iz Nemčije. Presenetljivo je dejstvo, da se kar 21,0 % slovenskih, 36,0 % nemških in 16,7 % avstrijskih staršev glede tega ni moglo opredeliti, čeprav starši vedo, da se v waldorfskih šolah slovnica v prvih razredih ne poučuje. Sarter (2009) pravi, da pouk slovnice ni primeren kognitivnemu razvoju otroka v predšolskem obdobju in v prvih letih šolanja.

Glede mnenj o uporabi zgolj tujega jezika med stališči staršev ni statistično značilne razlike ($P > 0,05$). 54,4 % staršev se s tem, da bi moral pouk tujega jezika potekati v tujem jeziku, strinja, temu pa nasprotuje 34,9 % staršev. Tudi pri tem vprašanju je presenetljivo, da se toliko staršev ne strinja z uporabo zgolj tujega jezika in da se jih 10,7 % ni moglo opredeliti, saj poteka pouk v waldorfskih šolah izključno v tujem jeziku in smo zato pričakovali več soglašanja s strani staršev. Da je pri učenju tujega jezika najbolj smiselna dosledna uporaba tujega jezika, se strinjata tudi Pižorn in Pevec Semec (2010). Sešek (2009) navaja, da je bistveni namen rabe ciljnega jezika pri poučevanju tujega jezika spoznavanje in usvajanje tujega jezika kot sredstva komunikacije. Jaffke in Maier (1997) opozarjata, da imajo starši veliko vlogo pri učenju tujega jezika na začetni stopnji osnovne šole in da jih je zato potrebno dobro seznaniti z načini poučevanja tujega jezika, saj večina ni obiskovala waldorfske šole in zato tujejezikovnega pouka ne pozna iz lastnih izkušenj.

Da morajo biti učenci pri pouku tujega jezika aktivni, meni 89,9 % staršev. Aktivnost učencev je zagovarjal že Steiner (1975), neposredno povezavo med govornim jezikom in telesnimi gibi pa so potrdili tudi ameriški znanstveniki (Fahrman, 2002). Kar 92,6 % staršev je prepričan, da je uspešnost učenja tujega jezika odvisna od dobro usposobljenega učitelja. Velik pomen učitelju pripisuje tudi Čok (2010); po njenem mnenju lahko učencem, ki imajo pri usvajanju jezika probleme, pomagajo predvsem ustrezno odzivanje učitelja, zanimiva gradiva, pestre tehnike učenja tujega jezika in tudi spodbude sovrstnikov.

Povezanost medkulturnih vsebin in tujega jezika

Jezika se ne da usvojiti brez sprejemanja z njim povezane kulture (Čok, 2010). Šolanje poleg izobraževanja sestavlja tudi vzgajanje in vključevanje v družbo, v kateri živimo. Poleg vključevanja v lastno kulturo mora biti prisotno tudi seznanjanje z drugimi kulturami in civilizacijami, vzgajanje medsebojne strpnosti in spoštovanja drugačnosti (Krek, 1995; Brumen, 2000). V švedskem projektu (Holmstrand, 1982, v Prebeg Vilke, 1995) so ugotovili, da zgodnji začetek učenja tujega jezika pripomore k ustvarjanju pozitivnih stališč učencev do drugih kultur in narodov. Starši se v večini (74,9 %) strinjajo, da je pri pouku tujega jezika potrebno otroke seznaniti tudi z medkulturnimi vsebinami. Prav tako 76,3 % staršev meni, da učenje tujih jezikov pomembno prispeva k premagovanju predsodkov, 78,1 % pa jih je prepričanih, da učenje tujega jezika otroku pomaga razumeti, da imajo različni narodi različne poglede na svet. Torej se strinjajo, da naj bi pouk tujega jezika prispeval k večji strpnosti in razumevanju drugačnosti, ter soglašajo z Byramom (2009), ki v učenju tujih jezikov vidi tudi spoznavanje drugih kultur, dostop do navad drugih ljudi, drugih sistemov razmišljanja in drugih vrednot ter pot do spoštovanja drugih.

Sklep

Otroci svojih stališč, želja in interesov ne oblikujejo le na osnovi lastnih izkušenj, ampak predvsem po procesih posnemanja in identifikacije s starši (Krajnc, 1982). Stališča staršev imajo velik vpliv tudi na naravnost otrok do tujih jezikov in kultur (Maier, 1991). Starši so torej pomemben dejavnik pri otrokovem učenju tujih jezikov; v kontekstu naše raziskave je potrebno upoštevati dejstvo, da starši pouk tujega jezika (metode poučevanja itd.) ocenjujejo subjektivno, na podlagi dosežkov svojih otrok in ne na osnovi strokovnih spoznanj.

V naši raziskavi, kjer smo ugotavljali stališča staršev iz Slovenije, Avstrije in Nemčije, katerih otroci obiskujejo waldorfsko osnovno šolo, do učenja tujih jezikov v nižjih razredih osnovne šole in obstoj razlik med njimi, smo ugotovili, da:

- starši znanju tujega jezika pripisujejo pozitiven vpliv na usvajanje nadaljnjih tujih jezikov in otrokovo osebno ter so prepričani, da učenje tujega jezika nima negativnega vpliva na znanje materinščine;
- večina staršev meni, da otroci kažejo boljše jezikovne zmožnosti za pridobivanje tujih jezikov kot odrasli;
- se starši strinjajo s tem, da mora pouk tujega jezika v prvih razredih potekati zgolj v tujem jeziku;

- so starši prepričani, da je pri učenju tujih jezikov v prvih razredih osnovne šole uspešna predvsem uporaba pesmic, zgodbic ter igre vlog;
- se starši strinjajo, da morajo biti učenci pri pouku tujega jezika aktivni;
- so starši neenotni glede uporabe slovnice pri zgodnjem učenju tujih jezikov;
- starši znanju tujih jezikov pripisujejo velik pomen in sami obvladajo vsaj en tuji jezik;
- je znanje tujih jezikov med slovenskimi starši nekoliko bolj razširjeno in da je pri njih tudi večja pripravljenost za učenje nadaljnjih tujih jezikov;
- so starši iz Slovenije bolj naklonjeni učenju tujih jezikov že v vrtcu;
- uspeh učenja tujih jezikov povezujejo tudi z dobro usposobljenim učiteljem;
- se strinjajo s tem, da mora pouk tujih jezikov otroke seznaniti tudi z medkulturnimi vsebinami in spodbujati pozitiven odnos otrok do drugih kultur.

Prav zaradi pomembne vloge, ki jo imajo predvsem pri zgodnjem učenju tujega jezika starši (gl. Pižorn in Vogrinc, 2010), so rezultati naše raziskave spodbudni, saj bodo starši, ki so učenju tujih jezikov v prvih razredih osnovne šole naklonjeni in seznanjeni z njegovimi prednostmi, svoje otroke pri usvajanju tujih jezikov spodbujali in jim dajali dober vzgled tudi pri usvajanju nadaljnjih tujih jezikov. Dagarin Fojkar (2009) je v svoji raziskavi dokazala, da je med otroki in starši veliko zanimanja za učenje tujih jezikov na nižji stopnji osnovne šole. Tudi rezultati naše raziskave kažejo, da so starši, ki imajo možnost opazovati svojega otroka pri usvajanju tujega jezika v prvih razredih osnovne šole, naklonjeni poučevanju tujih jezikov na tej stopnji šolanja. Vsa ta dejstva ponujajo dobra izhodišča za uspešno uvajanje tujega jezika v prvi razred osnovne šole, ki se bo v Sloveniji začelo v šolskem letu 2013/14 (gl. Pravilnik o postopnem uvajanju prvega tujega jezika v 1. razred osnovne šole (v postopku priprave), 2013) in ki bo uspešno le, če bo temeljilo na ustrezni zakonski podlagi, didaktičnih sredstvih, primerno usposobljenih učiteljih itd. (gl. Dagarin Fojkar, 2009; Jazbec in Dagarin Fojkar, 2010; Mithans in Brumen, 2011).

LITERATURA

Brumen, M. (2000). Multimedijaska vzgoja in učenje tujega jezika. *Sodobna pedagogika*, 51 (3), 70–77.

Brumen, M. (2003). *Pridobivanje tujega jezika v otroštvu*. Ljubljana: DZS.

Brumen, M. (2009). Prednosti učenja tujega jezika v predšolski dobi. V K. Pižorn (ur.), *Učenje in poučevanje dodatnih jezikov v otroštvu* (str. 63–70). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Brumen, M. (2011). The perception of and motivation for foreign language learning in pre-school. *Early child dev. care*, 181 (6), 717–732.

Byram, M. (2009). Jezikovno izobraževanje za plurilingvistične in medkulturne učence. V K. Pižorn (ur.), *Učenje in poučevanje dodatnih jezikov v otroštvu* (str. 116–135). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Carlgren, F. (1993). *Vzgoja za svobodo: pedagogika Rudolfa Steinerja*. Ljubljana: Epta.

Čok, L. (2010). Od zgodnje večjezičnosti do uspešne odraslosti. V M. Ivšek (ur.), *Pot k jezikovni politiki v izobraževanju* (str. 165–211). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Čok, L., Skela, J., Kogoj, B. in Razdevšek Pučko, C. (1999). *Učenje in poučevanje tujega jezika: smernice za učitelje v drugem triletju osnovne šole*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Koper: Znanstveno-raziskovalno središče RS.

Dagarin Fojkar, M. (2009). Modeli poučevanja tujega jezika v otroštvu – pregled stanja v Evropi in drugje po svetu. V K. Pižorn (ur.), *Učenje in poučevanje dodatnih jezikov v otroštvu* (str. 154–176). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Elsner, D. in Wedewer, V. (2007). *Begegnung mit Fremdsprachen im Rahmen frühpädagogischer Erziehung*. Bremen: Universität Bremen. Pridobljeno 6. 12. 2012, s http://www.elementargermanistik.uni-bremen.de/Handreichung_Elsner_Wedewer_Fremdsprachen.pdf.

European Commission. (2006). *Special Eurobarometer 243: Europeans and their Languages*. Pridobljeno 6. 12. 2012, s http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_243_en.pdf.

European Commission. (2012). *Special Eurobarometer 386: Europeans and their Languages*. Pridobljeno 6. 12. 2012, s http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf.

Fahrman, C. (2002). *Deutsch als Fremdsprache: Anregungen zu einem menschenkundlich/methodisch-didaktisch begründeten Lehrplan der Klassen 1–8*. Pridobljeno 12. 11. 2012, s <http://www.waldorf-daf.info/material/Deutsch%20als%20Fremdsprache%20Waldorfschule-Studienarbeit-Fahrman.pdf>.

Grosman, M. (1993). Medkulturni vidiki pouka tujih jezikov. V I. Štrukelj (ur.), *Jezik tako in drugače* (str. 190–199). Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije.

Hruza, K., Lütkenhorst, A. in Rothe, F. (2010). *Lehrplander österreichischen Freien Waldorfschulen bzw. Rudolf Steiner Schulen im Waldorfbund Österreich* (Učni načrt waldorfske šole v Avstriji). Wien: Waldorfbund: Österreich. Pridobljeno, 28. 10. 2012, s http://www.google.si/url?sa=t&source=web&cd=1&ved=0CBYQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.waldorf.at%2Ffaktuelletexte%2Flehrplan_waldorfschulen_2010.pdf&ei=vPiRTejLO9WY4Aa_mISFAg&usq=AFQjCNGSWpvV1aoy1WP0HRUaF5RfhUU8AQ&sig2=n00LNMhmViCKWku7JjiCzg.

Jaffke, C. (1994). *Fremdsprachenunterricht auf der Primarstufe: Seine Begründung und Praxis in der Waldorfpädagogik*. Weinheim: Deutscher Studien Verlag.

Jaffke, C. in Maier, M. (1997). *Fremdsprachen für alle Kinder. Erfahrungen der Waldorfschulen mit dem Frühbeginn*. Stuttgart: Klett Verlag.

Jaffke, C. (1997). Zur Mittelstufendidaktik des Fremdsprachenunterrichts: Situation und neue Möglichkeiten der Textarbeit. *Erziehungskunst*, 61 (10), 1002–1008. Pridobljeno 28. 10. 2012, s http://www.erziehungskunst.de/fileadmin/archiv_alt/1997/p003ez1097-1002-1008-Jaffke.pdf.

Jaffke, C. (2005). *Foreign Languages in Steiner Waldorf Education: Laying the Foundation: The First Three Years of English*. Pridobljeno 3. 12. 2012, s <http://www.waldorf-daf.info/material/Foreign%20Languages%20in%20Steiner%20Waldorf%20Schools%20Jaffke%20CI%201-3.pdf>.

Jaffke, C. (2006). Curriculum for English as a Foreign Language in Steiner Waldorf Schools: based on the German version by Christoph Jaffke and others. (Učni načrt programa nemške waldorfske osnovne šole za angleščino kot prvi tuji jezik). V T. Richter (ur.), *Pädagogischer Auftrag und Unterrichtsziele. Vom Lehrplan der Waldorfschulen*. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben.

Jazbec, S. in Dagarin Fojkar, M. (2010). Zgodnje učenje tujih jezikov (angleščine, nemščine, francoščine in italijanščine) z vidika analize opazovanja pouka in portfoliev učiteljev. V A. Lipavic Oštir in S. Jazbec (ur.), *Pot v večjezičnost – zgodnje učenje tujih jezikov v 1. VIO osnovne šole* (str. 31–56). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 23. 11. 2012, s <http://www.zrss.si/pdf/vecjezicnost.pdf>.

Kač, L. (2009). Obvezni drugi tuji jezik v osnovni šoli: nuja na poti večjezičnosti ter priložnost za oblikovanje šolske politike učenja jezikov. *Sodobna pedagogika*, 60 (1), 82–93.

Krajnc, A. (1982). *Motivacija za izobraževanje*. Ljubljana: Delavska enotnost.

Krek, J. (ur.). (1995). *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.

Kecskes, I. in Papp, T. (b. d.). *Foreign Language Learning Affecting Mother Tongue*. Pridobljeno 14. 12. 2012, s <http://webs.uvigo.es/ssl/actas1997/03/Kecskes.pdf>.

Kerznar, N. (2010). *Mnenja staršev o poučevanju in učenju tujega jezika v 1. triletju osnovne šole na področju celjske regije*. Diplomsko delo, Maribor: Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta.

Letopis: Waldorfska šola v Ljubljani. (1994). Ljubljana: Waldorfska šola Ljubljana.

Lipavic Oštir, A. (2008). *Zakaj prvi tuji jezik danes v prvi razred osnovne šole?* Pridobljeno 2. 2. 2013, s http://www.zrss.si/projektiess/skladisce/sporazumevanje_v_tujih_jezikih/tuj%20jezik%20v%20prvem%20triletju/Strokovni%20%C4%8Dlanki%20in%20prevodi/zakaj_prvi_tuji_jezikv_v_1._razreda_os_sociolingvisticni_vidiki_lipavic_ostir_junij08.pdf.

Maier, W. (1991). *Fremdsprachen in der Grundschule: eine Einführung in ihre Didaktik und Methodik*. Berlin, München, Wien, Zürich, New York: Langenscheidt.

Mithans, M. in Brumen, M. (2011). Jezikovno in medkulturno izobraževanje na razredni stopnji osnovne šole. *Revija za elementarno izobraževanje*, 4 (3), 71–86.

Pevce Semec, K. (2009). Konvergentna pedagogika in učenje tujih jezikov. V K. Pižorn (ur.), *Učenje in poučevanje dodatnih jezikov v otroštvu* (str. 190–219). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Pižorn, K. in Brumen, M. (2008). Evropske smernice za učenje tujih jezikov na predšolski in razredni stopnji osnovne šole. *Revija za elementarno izobraževanje*, 1 (3/4), 139–146.

Pižorn, K. in Pevce Semec, K. (2010). Izhodišča za uvajanje dodatnih jezikov v 1. VIO. V A. Lipavac Oštir in S. Jazbec (ur.), *Pot v večjezičnost – zgodnje učenje tujih jezikov v 1. VIO osnovne šole* (str. 106–168). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 17. 12. 2012, s <http://www.zrss.si/pdf/vecjezicnost.pdf>.

Pižorn, K. in Vogrinc, J. (2010). Stališča staršev do uvajanja tujih jezikov v 1. VIO osnovne šole. V A. Lipavac Oštir in S. Jazbec (ur.), *Pot v večjezičnost – zgodnje učenje tujih jezikov v 1. VIO osnovne šole* (str. 90–105). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 17. 12. 2012, s <http://www.zrss.si/pdf/vecjezicnost.pdf>.

Polak Fištravec, I., Antauer, N., Kovačič, V., Lah, S., Strmole Ukman, B., Mastalier, V. in Fištravec, A. (1999). *Waldorfska pedagogika: waldorfska šola in waldorfski vrtec Maribor*. Maribor: Zavod Waldorf: Društvo prijateljev waldorfske pedagogike »Maj«.

Pravilnik o postopnem uvajanju prvega tujega jezika v 1. razred osnovne šole (v postopku priprave). (2013). Pridobljeno 12. 2. 2013, s https://e-uprava.gov.si/e-uprava/pridobiDatoteko.euprava?datoteka_id=117470.

Prebeg Vilke, M. (1955). *Otrok in jeziki. Materinščina in drugi jeziki naših otrok*. Ljubljana: Sanjska knjiga.

Raziskava Eurobarometer »Evropejci in njihovi jeziki«. Pridobljeno 6. 2. 2013, s http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_243_sum_sl.pdf.

Sarter, H. (2009). *Zgodnje učenje tujih jezikov*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 4. 12. 2012, s http://www.zrss.si/projektiess/skladisce/sporazumevanje_v_tujih_jezikih/tuj%20jezik%20v%20prvem%20triletju/Strokovni%20%C4%8Dlanki%20in%20prevodi/zgodnje%20u%C4%8Denje%20tujih%20jezikov_prevod_lipavic%20o%C5%A1tir.pdf.

Sešek, U. (2009). »Naša učiteljica pa ves čas govori angleško!« Pomen učiteljeve rabe jezika pri tujejezikovnem pouku. *Vestnik za tuje jezike*, 1 (1–2), 113–118. Pridobljeno 11. 12. 2012, s <http://www.ff.uni-lj.si/fakulteta/ZalozbaInKnjigarna/Zaloznistvo/KatalogPublikacij/Vestnik%20za%20tuje%20jezike/VESTNIK-2009.pdf>.

Skela, J. (2011). Opredelitev tujejezikovne sporazumevalne zmožnosti v Skupnem evropskem jezikovnem okviru. *Sodobna pedagogika*, 62 (2), 114–133.

Steiner, R. (1924). *Vorträge über Erziehung. Erster Vortrag*. Pridobljeno 12. 12. 2012, s http://fvn-rs.net/index.php?option=com_content&view=article&id=3181:erster-vortrag-torquay-12-august-1924&catid=206:ga-311-die-kunst-des-erziehens-aus-dem-erfassende&Itemid=14.

Steiner, R. (1975). *Konferenzen mit den Lehrern der Freien Waldorfschule in Stuttgart: 1919 bis 1924: Erster Band. Rudolf Steiner Gesamtausgabe: Veröffentlichungen aus dem*

Archiv: Ergänzungen zu den pädagogischen Grundkursen. Dornach: Rudolf Steiner Verlag. Pridobljeno 4. 12. 2012, s <http://bdn-steiner.ru/cat/ga/300a.pdf>.

Steiner, R. (1983). Sprache und Sprachgeist. V *Rudolf Steiner Gesamtusgabe Vorträge: Vorträge über Sprachgestaltung* (str. 154–157). Dornach: Rudolf Steiner Verlag. Pridobljeno, 2. 12. 2012, s: <http://bdn-steiner.ru/cat/ga/280.pdf>.

Steiner, R. (1987). *Die gesunde Entwicklung des Menschenwesens: Eine Einführung in die anthroposophische Pädagogik und Didaktik* (4. izd.). Dornach: Rudolf Steiner Verlag. Pridobljeno 4. 12. 2012, s <http://fvn-rs.net/PDF/GA/GA303.pdf>.

Steiner, R. (1991). Die geistig-seelischen Grundkräfte der Erziehungskunst: Spirituelle Werte in Erziehung und sozialem Leben: Siebenter Vortrag. V *Rudolf Steiner Gesamtusgabe Vorträge: Vorträge über Erziehung* (3. izd.) (str. 128–163). Dornach: Rudolf Steiner Verlag. Pridobljeno 4. 12. 2012, s <http://bdn-steiner.ru/cat/ga/305.pdf>.

Steiner, R. (1998). Erziehung und soziale Gemeinschaft vom Gesichtspunkt der Geisteswissenschaft; Aarau, 21. Mai 1920. V *Idee und Praxis der Waldorfschule: Neun Vorträge, eine Besprechung und Fragenbeantwortungen zwischen dem 24. August 1919 und 29. Dezember 1920 in verschiedenen Orten* (str. 190–196). Dornach: Rudolf Steiner Verlag. Pridobljeno 2. 12. 2012, s <http://bdn-steiner.ru/cat/ga/297.pdf>.

Škornik, C. (1999). *Der Fremdsprachenunterricht in der Waldorfschule*. Diplomsko delo, Maribor: Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta.

Učni načrt: program waldorfske osnovne šole: angleščina. (b. l.). Pridobljeno 1. 12. 2012, s http://www.waldorf.si/r.php?doc=3&r=curriculum/ucni_nacrt_devetletka_wsl-anglescina.pdf.

Učni načrt: program waldorfske osnovne šole: nemščina. (b. l.). Pridobljeno 1. 12. 2012, s http://www.waldorf.si/r.php?doc=13&r=curriculum/ucni_nacrt_devetletka_wsl-nemscina.pdf.

Vzgojno-izobraževalni program waldorfske osnovne šole. (b. l.). Pridobljeno 1. 12. 2012, s http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/pdf/Ucni_nacrt_devetletka_Waldorfska.pdf.

White Paper on Education and Training - Teaching and Learning - Towards the Learning Society. (1995). Pridobljeno 7. 2. 2013, s http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com95_590_en.pdf.